

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Armağanı

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 5 Sayı: 3 Aralık 2022

ss. 1165-1183

Makalenin Geliş
Tarihi

12/11/2022

Makalenin
Kabul Tarihi

23/12/2022

Yayın Tarihi

31/12/2022

SADRAZAM HEKİMOĞLU ALİ PAŞA HAKKINDA BİYOGRAFİK TARİHİ BİR ESER

Bilge KAYA YİĞİT¹

ÖZET

Bu çalışmada 18. yüzyıl sadrazamlarından Hekimoğlu Ali Paşa hakkında yazılmış olan Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye hakkında bilgi verilecektir. Hekimoğlu Ali Paşa'nın oğlu İsmail Ziyâeddin Efendi eserinde, babası Hekimoğlu Ali Paşa'nın doğumundan vefatına kadar hayatını; aldığı görevleri, tayin yerlerini, yaptığı hizmetleri, inşa ettirdiği binaları, vesile olduğu hayır işlerini anlatmıştır. Yazma eserde ayrıca Ali Paşa'nın şiirleri ve Ali Paşa'ya çeşitli vesilelerle yazılan şiirler bulunmaktadır. Burada Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye genel hatlarıyla tanıtılacaktır. Ali Paşa'nın daha önce yayınlanmamış şiirleri incelenecektir. Eser hakkında 2019 ve 2020 yıllarında Neslihan Özgök, Hümeýra Gedikoğlu Buldan ve Muhittin Sarkı ile üç adet yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Ali Paşa için üç defa sadrazam oluşu, yaptırdığı cami, çeşme, kütüphane ve görevlerindeki âdil idaresi, savaşları, zaferleri, başarıları vd sebeplerle oldukça fazla sayıda şiir yazılmıştır. Ziyâî babası için yazılan şiirlerin hepsini eserine almadığı halde eserde Hekimoğlu Ali Paşa ile ilgili fazla sayıda şiir bulunmaktadır. Eserde Ali Paşa'nın

¹ Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kaya_b@ibu.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-3177-5525

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Armağanı

Cilt: 5 Sayı: 3 Aralık 2022 ss. 1165-1183

kendisine ait şiirlerin sayısı az miktarda olup daha çok dinî mahiyeti şiirlerdir. Bu makalede şiirlerin şekil ve muhteva hususiyetlerine değinilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Hekimoğlu Ali Paşa, Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye, Biyografi, Osmanlı Tarihi, Klasik Türk Edebiyatı

A BIOGRAPHICAL HISTORICAL WORK ABOUT VEZİR HEKIMOĞLU ALI PASHA

ABSTRACT

In this study, information will be given about Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye, which was written about Hekimoğlu Ali Pasha, one of the grand viziers of the 18th century. In his work, İsmail Ziyâeddin Efendi, the son of Hekimoğlu Ali Pasha, describes the life of his father Hekimoğlu Ali Pasha from his birth to his death; He explained the duties he took, the places of his appointment, the services he performed, the buildings he had built, and the charitable works he was instrumental in. The manuscript also includes poems of Ali Pasha and poems written to Ali Pasha on various occasions. Here, Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye will be introduced in general terms. Ali Pasha's previously unpublished poems will be examined. Three master's theses were prepared about the work with Neslihan Özgök, Hümeyra Gedikoğlu Buldan and Muhittin Sarkı in 2019 and 2020.

A large number of poems have been written for Ali Pasha, due to the fact that he was the grand vizier three times, the mosque, fountain, library he had built, and the fair administration in his duties, wars, victories, successes, etc. Although Ziyâ'î did not include all of the poems written for his father in his work, there are many poems about Hekimoğlu Ali Pasha in the work. In the work, the number of poems belonging to Ali Pasha is small and they are mostly religious poems. In this article, the form and content characteristics of the poems are mentioned.

Keywords: Hekimoğlu Ali Pasha, Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye, Biography, Ottoman History, Classical Turkish Literature

GİRİŞ

Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye'nin baş tarafındaki bilgilere göre; İstanbul'da 4 Haziran 1689 yılında Nuh Efendi ile Safiye Kadın'ın bir erkek çocukları doğmuş, çocuğun dünyaya gelme vaktinde; Hacı Evhadüddin Ârif, Sipahî Dede ve Seyyid Hüseyin Efendi Nuh Efendi'nin evine gelerek bir erkek çocuğunun doğacağını müjdesini vermişler ve bu çocuğun bahtı yaver, kudretli, alem ve

asker sahibi olacağını, yetişmeye başladığında akranları yanında parmakla gösterileceğini söyleyerek ismini Ali mahlasını Âli koymuşlardır (4b-5b). 1758 yılında Kütahya'da vefat eden Ali Paşa I. Mahmud döneminde iki defa 1732-1735 ve 1742-1743 yıllarında, III. Osman zamanında 1755 yılında bir defa olmak üzere toplam üç kere sadrazamlık yapmıştır. Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde Tebriz'den Bosna'ya, Trabzon'dan Halep'e, Kahire'ye kadar pek çok vilayette görev almış; oralarda emniyet ve asayiş sağlamış önemli devlet hizmetlerinde bulunmuştur. Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye Ali Paşa'nın 70 yıllık hayatında yaptığı hizmetler, hayır ve hasenat işleriyle ilgili bilgiler, farklı şairler tarafından Ali Paşa'ya sunulan şiirler yanında Ali Paşa'nın kendi şiirleri ve şahsiyetiyle ilgili malumat bulunmaktadır.

Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye, Sultan Mustafa tahttayken, Mehmed Râgıb'ın sadaretinde, Veliyüddin Efendi'nin şeyhülislamlığı zamanında 1173 Recep ayının guresinde (Şubat-Mart 1760) tarihinde Ali Paşa'nın vefatından yaklaşık iki yıl sonra tamamlanmış tefeül olunup esere Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye adı verilmiştir (3a).

Ali Paşa hakkında yazılan şiirlerin çok fazla olması, onun başarılı, sevilen bir devlet adamı olduğunu, 18. yüzyıldaki devlet adamları içinde, devlet işleri yanında şairleri himaye eden bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.² Eserde yer alan şiirleri çeşitli vesilelerle tanıtmayı düşünüyoruz. Abdulkerim Hocamızın hatırasına ithaf olunacak bu yazıda eser hakkında genel bilgi verilerek sadece Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye'deki Hekimoğlu Ali Paşa ve Ziyâ'î'ye ait şiirler incelenecektir.

Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye'nin Nüshaları

Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye'nin dördü İstanbul'da ve biri Avusturya Viyana Devlet Kütüphanesi'nde olmak üzere bilinen beş yazma nüshası vardır. İstanbul'daki nüshalardan üçü İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde, biri İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kütüphanesindeyken İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi yazmaları arasına katılan nüshadır. Avusturya'daki nüsha biraz daha müsvedde görünümünde olup bazı satırların üzeri karalamalı bir nüshadır. İstanbul'daki nüshalar nispeten daha okunaklı, daha tertiplidir.

² Bu hususta Nagehan Gür'ün de "Lâle Devri'nde Yetişmiş Kudretli Bir Sanat Hâmisi: Hekimoğlu Ali Paşa ve Şairleri" isimli makalesi bulunmaktadır.

İstanbul Üniversitesi T 1207 numaralı nüsha ta'lik yazıyla yazılmış, ilk sayfası tezhipli olup bu sayfa on satırlı, diğer sayfalar 15 satırlıdır. Nüshanın baş kısmında içerisindeki başlıkların fihristi verilmiştir. Eser siyah mürekkeple yazılmış olup başlıklar kırmızı mürekkeplidir. Cildi şemseli, yaldızlı, bordo kapaklıdır. Toplam 210 varaklıdır. “Bismillâhirrahmanirrahîm Zinet-i envâr-ı kelâm-ı kadîm” sözleriyle başlamış, “Yem-i ihsân-ı Ali'den açılıp dürr-i Necef Gurre-i Gâliye nâmıyla yazıldı bu tuhaf Ali Paşa eserin kıldı Ziyâî târih Vüzerâ şânını bildürdi o âli âsaf” mısralarıyla ve sene 1174 yazısıyla bitmiştir.

İstanbul Üniversitesi T 2349 numaralı nüsha talik yazıyla yazılmıştır. Eserin ilk sayfası tezhipli olup besmeleyle başlamış, tezhipli sayfa 24, diğer sayfalar 29 satırlıdır. Eser 135 yaprak olup her bir sayfadaki satır sayısı İstanbul'daki diğer nüshalara göre daha fazladır. Eserde başlıklar ve bazı ifadeler kırmızı mürekkeple, diğer kısımlar siyah mürekkeple yazılmıştır. Bazı kelime veya cümlelerin üstü karalanmıştır. “Bismillâhirrahmanirrahîm Zinet-i envâr-ı kelâm-ı kadîm” sözleriyle başlamış, “Yem-i ihsân-ı Ali'den açılıp dürr-i Necef Gurre-i Gâliye nâmıyla yazıldı bu tuhaf Ali Paşa eserin kıldı Ziyâî târih Vüzerâ şânını bildürdi o âli âsaf” mısralarıyla bitmiştir. İç kapakta ebru vardır. Kitabın baş kısmında İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi mührü, son kısımdaki iç kapak sayfasında sağlıkla ilgili yazılar bulunmaktadır. Cildi koyu kahverengidir.

İstanbul Üniversitesi T 2486 numaralı nüsha nesih yazıyla yazılmıştır. Metnin ilk sayfası tezhipli olup besmeleyle başlamış, tezhipli sayfa 10, diğer sayfalar 15'er satırlıdır. Bu nüsha daha düzenli yazılmış olup daha okunaklıdır. Siyah mürekkeple yazılmış, başlıklar kırmızı mürekkeplidir. 1b ve 2a sayfalarında cümleler arasında yaldızlı güller konulmuştur. Eserin iç kapağında “El-fakîr Mehmed Sa'd ibn-i İsmail bin Ali bin Nûh” künyesi bulunmaktadır. Bu nüshanın müellif nüshası olduğu belirtilmiştir (Tosun 1961:10). Eser üzerine hazırladığımız tez çalışmalarımızda bu sebeple ve nispeten daha düzenli ve okunaklı olduğu için bu nüsha esas alınarak metin günümüz harflerine aktarılmaya çalışılmıştır. Bu nüshada okunamayan kısımlar olduğunda diğer nüshalardan da faydalanılmıştır. “Bismillâhirrahmanirrahîm Zinet-i envâr-ı kelâm-ı kadîm” sözleriyle başlamış, “Yem-i ihsân-ı Ali'den açılıp dürr-i Necef Gurre-i Gâliye nâmıyla yazıldı bu tuhaf Ali Paşa eserin kıldı Ziyâî târih Vüzerâ şânını bildürdi o âli âsaf” mısralarıyla ve sene 1174 tarihiyle bitmiştir. Cildi şemseli, cedveli, bordo renklidir. Toplam 301 varaklıdır.

İbnülemin Kütüphanesi'nden İstanbul Ünivesitesi koleksiyonuna katılan 3442 numaralı nüsha nesih yazıyla yazılmıştır. İlk sayfa tezhiplidir. İlk sayfada

cümle sonlarında yaldızlı güller vardır. Siyah mürekkeple yazılı olup derkenarlardaki başlıklarda kırmızı mürekkep kullanılmıştır. “Bismillâhirrahmanirrahîm Zînet-i envâr-ı kelâm-ı kadîm” sözleriyle başlamış, “Yem-i ihsân-ı Ali'den açılıp dürr-i Necef Gurre-i Gâliye nâmıyla yazıldı bu tuhaf Ali Paşa eserin kıldı Ziyâî târîh Vüzerâ şânını bildürdi o âli âsaf” mısralarıyla ve mısraların altında “sene 1171” tarihiyle bitmiştir. Tarihten sonra İbrahim Hulûsî tarafından yazılmıştır bilgisi bulunmaktadır. Toplam 341 varaklıdır.

Avusturya Viyana nüshası kahverengi ciltli, şemseli, yaldızlıdır. İç kapakta Tarih-i Sadr-ı Esbak Ali Paşa yazısı ile Hist Osm 99 numarası bulunmaktadır. Sahip ve maliki Molla Osman bilgisi verilmiştir. Eserin başlangıcından önce iç kapak kısmında Gavsîzade Şeyh Numan Efendi'ye ait birkaç şiir bulunmaktadır. Eser 166 varaktan oluşmakta olup talik yazıyla yazılmıştır. Yazma eserin başladığı ilk sayfa tezhiplidir; tezhipli sayfadaki satır sayısı 14, diğer sayfalardaki satır sayısı 22'dir. Siyah mürekkeple yazılmış, başlıklar ve yer yer bazı kısımlarda kırmızı mürekkep kullanılmıştır. “Bismillâhirrahmanirrahîm Zînet-i envâr-ı kelâm-ı kadîm” satırıyla başlamış, “Yem-i ihsân-ı Ali'den açılıp dürr-i Necef Gurre-i Gâliye nâmıyla yazıldı bu tuhaf Ali Paşa eserin kıldı Ziyâî târîh Vüzerâ şânını bildürdi o âli âsaf” mısralarıyla bitmiştir. Eserin bitiş cümlelerinden sonra aşağıdaki şekilde ferag kaydı bulunmaktadır:

“Za'if nahif es-Seyyid Yahya bin el-Kâdî Mustafa bin Mehmed el-Hatîb li-Câmi'î'n-nûr el-mezkûr Sadr-ı esbak Merhum Gazi Ali Paşa fi'l-Kostantiniye el-mahrûse feraga min yevmi'l-Hâmis min Şabâni'l-muazzam Li-sene sitte ve seb'in ve mi'e ve elf min hicreti men lehu'l-izz ve's-şeref” ferag kaydına göre nüsha Câmi'ü'n-nûr hatibi Mehmed oğlu Kadî Mustafa oğlu Seyyid Yahya tarafından 1176 yılı Şaban ayının Perşembe günü (Şubat-Mart 1763) tarihinde tamamlanmıştır. Bu nüsha özensiz yazılmış, bazı kelimelerin veya satırların üzeri karalanmıştır.

Eserde Ali Paşa'nın Hayatından Bahseden Kısımlar

1173 Recep ayının guresinde/ Şubat-Mart 1760 senesinde Ragıp Mehmed Paşa'nın vezirliği ile Veliyüddin Efendi'nin şeyhülislamlığı zamanında Ali Paşa'nın vefatından sonra yaklaşık iki yıl içinde eser tamamlanmış, tefeül olunup eserin adı Metâliü'l-âliye Fi Gurreti'l galiye konulmuştur (1760:3a). Ali Paşa'nın oğlu Ziyâî'nin yazdığı bu eser Ali Paşa'nın hayatına ve resmî görevlerine dair ayrıntılı bilgiler vardır. Burada Ali Paşa ve dönemle ilgili tarihî

ve edebî önemi olan eserin muhtevası hakkında bilgi verilerek şiirleri ve hayatıyla ilgili önemli olayların başlıkları verilerek 18. yüzyıl tarihi ve edebiyatına hangi yönüyle, nasıl ışık tuttuğunun görülmesi sağlanmak istenmiştir.

Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye, bütün Osmanlı dönemi klasik eserlerimizdeki geleneğe uygun olarak besmele, Allah'a hamd ve Hz. Muhammed'e övgü ile başlamış, daha sona eserin niçin kaleme alındığını belirten sebab-i telif bölümü gelmiştir. Ziyâî, eserin imlâ ve inşasında hata varsa bağışlanmasını dileyerek babasının hayatını anlatmaya başlamıştır (1b-3a/22-23). Ali Paşa'nın babası sarayın hekimbaşısı Nuh Efendi, annesi Safiye Kadın'dır. 4 Haziran 1689 tarihinde doğmuş; El-hâc Evhadüddin Ârif, Şeyh es-Seyyid Hüseyin Efendi, Sipâhi Dede Nuh Efendi'nin bir oğlu olacağını bildirerek, çocuğun ismini Ali, mahlasını Âli olarak belirlemiş, bahtı yâver, kuvvetli, akıllı, alem ve asker sahibi olup nice fetihler gerçekleştireceğini müjdelemişlerdir. (1760: 4a-5a/24).

Ali Paşa'ya tevcih edilen görevler ve döneme dair diğer başlıklar İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi 2486 no'lu nüshanın varak numaralarına göre aşağıda sıralı olarak verilmiştir:

Ali Paşa'nın ilk görevi saray kapucubaşılığı olmuş daha sonra beylerbeyi payesiyle 1135/1722-1723'te Türkmen ağası olarak Adana'ya görevlendirilmiş (5b).

Ali Paşa vezaret payesiyle Halep'e gönderilmiştir. Dönemin şairi Münif Efendi, Ali Paşa'nın Halep'e tayin edilmesiyle ilgili yedi beyitlik bir kıt'a yazmıştır (9a). Metâliü'l-âliye'deki ilk şiir Münif Efendi'nin bu şiiridir.

Ali Paşa, Köprülüzade Abdullah Paşa ile Tebriz seferine katılmış Tebriz seraskeri olmuştur (10b).

Tebriz'in fethinden sonra vezaret payesiyle Anadolu eyaletine görevlendirilmiştir (12a).

1140 senesi Şevval ayının 24. günü/ 3 Haziran 1728'de Tebriz seraskerliğinden ayrılıp Şehr-i Zor eyaletine tayin olunmuştur (17b).

1730'da Sivas ve ardından Diyarbakır'a gitmiş (17b).

İran hududunda Nân-ı Perhiz'e gönderilmiştir.(18a).

Nân-ı Perhîz'de 4 ay kadar görev yaptıktan sonra 1142 Zi'l-ka'desi/ Mayıs-Haziran 1730'da Revan seraskerliği göreviyle Erzurum'a hareket etmiş. (19a)

1140/1728'de Tebriz fethedilmiş (25a)

Tebriz'de cami ve medrese inşa edilmesi (27a)

18 Zi'l-ka'de 1143/25 Mayıs 1731'de Ali Paşa Acem Şahını yenmiş, bu hususla ilgili Rahmî kıt'a sunmuş (39a).

1143 (1730-1731)'de Ali Paşa Revan'dan Erzurum'a dönmüş (39a-39b).

1143 (1730-1731)'de Ali Paşa Lezki'ye görevlendirilmiş (39b) .

1143 (01.10.1730)'da Patrona Halil isyanından sonra III. Ahmed'in ardından Sultan I. Mahmud tahta geçmiş (41a).

1143 Recebî (Ocak-Şubat 1731)'de Ali Paşa'ya kılıç ve hilat gönderilmiş (41b).

Tebriz'deki hizmetleri padişahça takdir edilmiş olup Ali Paşa'ya sadrazamlık görevi tevcih edilmiş (42b).

Hekimoğlu Ali Paşa İstanbul'a gelmiş (1760: 42b-43b/58-59), 21 Haziran 1731'de görev almış (42b).

Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadrazam olması sebebiyle Seyyid Vehbî 4 beyitli kıt'a yazmış (44a).

Nevres Efendi 42 beyitli kaside yazmış (44a-46a).

Çelebizade İsmail Asım Efendi 17 beyitli kıt'a yazmış (46a-46b).

Sami Efendi 21 beyitli kıt'a yazmış (47a-47b).

Nahîfî Efendi 11 beyitli kıt'a yazmış (47b-48a).

1145/ 1732-1733 yılında Câmî'ü'n-nûr'un inşa edilmesi (49a-50a).

Maliye Tezkerecisi Râgıb Mehmed Efendi Ali Paşa'nın İstanbul Fatih Davut Paşa Mahallesinde Câmî'ü'n-nûr'u inşa ettirmesi sebebiyle 1147/1734-1735 yılında 6 beyitli kıt'a yazmış sene 1147 (50a).

Nâşid Efendi Câmî'ü'n-nûr inşası sebebiyle 4 beyitli kıt'a yazmıştır (50b).

Seyyid Vehbî Efendi'nin 5 beyitli 1146/1733-1734 ebced hesaplı Câmî'ü'n-nûr'da sebil inşa edilmesi hakkında şiiri (50b).

- İshak Efendi'nin Câmî'ü'n-nûr inşası hakkında 15 beyitli kıt'ası (51a-51b).
- Câmî'ü'n-nûr'da inşa edilen sebil hakkında Seyyid Vehbî'nin 4 beyitli şiiri (51b/74).
- Nevres Efendi 2 beyitli (52a/75).
- Münif Efendi 2 beyitli kıt'a yazmıştır (52a).
- Câmî'ü'n-nûr inşasının 1146'da tamamlanması ve padişahın teşrif etmesi (52b-53b).
- Câmî'ü'n-nûr hakkında Seyyid Vehbî tarafından 1146/1733-34 tarihli 7 beyitli kıt'a yazılmıştır (53b-54a).
- Ali Paşa'nın ok atıp nişan alması hakkında Rahmî Efendi'nin 13 beyitli kıt'ası (54b-55a).
- Hekimoğlu Ali Paşa'nın 1145/1732-1733 yılında Kandiye ve Bosna'ya tayini, Nemçe savaşı,
- Bosna kalelerinin fethi (56b-59a).
- Ostraviçe-i Atik Kalesinin kurtarılması (59b-60b).
- Benaluka Kalesinin kurtarılması (60b-67a).
- Ali Paşa'nın Yenipazar'a hareketi (68b).
- Hekimoğlu Ali Paşa ve askerlerinin Nemçeliler karşısında gâlip ve muzaffer olması sebebiyle Ali Paşa'ya hatt-ı hümayûn, hil'at ve kılıç gönderilmesi (67b-69b).
- Özi Valisi Yahya Paşa'nın esir olması ve Ali Paşa tarafından kurtarılması (70b-73b).
- Ali Paşa'nın Bosna'da muzaffer olması hakkında Hıfzî Efendi'nin yazdığı 9 beyitli kıt'a (74b-75a).
- Belgrad'ın fethi (75b-78a).
- Nevres Efendi'nin Belgrad'ın fethi hakkında yazdığı 69 beyitli kasidesi (78a-82b).
- Ali Paşa'nın Kahire'ye tayini (83a-84b).
- Ali Paşa'nın Adana'ya tayini (84b).

Ali Paşa'ya 2. defa sadaret mührü verilmesi (84b-88a).

Ali Paşa'nın 1155/1742'de 2. defa sadrazam olması hakkında Çelebizade İsmail Âsım Efendi'nin 19 beyitli kıt'ası (88b-89a).

Bahâ'îzâde Rahmî Efendi'nin 23 beyitli kıt'ası (89a-90b).

Ziyâ'î'nin 1 beyitli şiiri (90b).

Fethî Efendi'nin kıt'ası (91a-94b).

Fethî Efendi'nin sadaret için yazdığı 2. kaside (94b-95b)

Fethî'nin 2 kalyonun denize indirilmesi ve Ali Paşa'nın 2. defa sadareti hakkında kıt'ası (95b-96b)

Fethî Efendi'nin Ali Paşa'nın vezareti hakkında 65 beyitli kasidesi (96b-100b).

Fethî'nin 107 beyitli Ali Paşa'nın medhi hakkında kasidesi (101a-108a).

Ali Paşa'nın 2. sadaret görevinden azli üzerine yazdığı beyit (108b).

Ali Paşa'nın Midilli'ye sürgün edilmesi (108b) .

Ali Paşa'nın Kandiye'ye tayini (109a).

Ali Paşa'nın 2. defa Bosna'ya tayini (109a).

Bosna'da güzel bir kızın hikâyesi (109a-120a).

Ali Paşa'nın Haleb'e tayini.(184b).

Ali Paşa'nın Kars'a serasker olarak görevlendirilmesi(185a-186a).

Müminzâde Es-seyyid Hasîbâ Effendi'nin İran devlet adamı Nâdir Şah'ın Ali Paşa tarafından idamı sebebiyle yazdığı 31 beyitli 1745-1746 tarihli kasidesi (190a-192a).

Sivas bölgesindeki eşkiyaların idamı (204b-207a)

Ali Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesi (207a).

Ali Paşa'ya eşkiyaları idam ettiği asayişini sağladığı için gönderilen Hatt-ı Hümâyûn (207b).

Ali Paşa'nın 3. defa Bosna'ya görevlendirilmesi (210b).

Tiryaki Mehmed Paşa'nın Ali Paşa'ya düşmanlığı (211a-215a).

Ali Paşa'nın Edirne'ye vâsıl olması (215b-222a).

Ali Paşa'ya Tırhala'nın arpalık olarak verilmesi (222a-222b).

Ali Paşa'nın Bender kalesini muhafaza etmesi için Özi eyaletine gönderilmesi (222b-223a).

Ali Paşa'nın Vidin'de görevlendirilmesi (223b).

Ali Paşa'nın Trabzon'da görevlendirilmesi (223b-229a).

Sultan III. Osman'ın tahta geçmesi (229a).

Zihni'nin tarih beyti (229a).

Ali Paşa'nın Kütahya'ya gitmesi 3. defa mühr-i hümâyün verilmesinin tebliği (230a/43).

Ali Paşa'nın Üsküdar'a ve Hadika-i Hümâyün'a girmesi (231a231b/43-44).

Çelebizade Asım Efendi'nin Ali Paşa'nın 1168/1755 yılında 3. defa sadrazam oluşu ile ilgili 19 beyitli tebrik kıt'ası (232a-233b).

Nimet Efendi'nin Ali Paşa'nın 1168/1755 yılında 3. defa sadrazam oluşu ile ilgili 27 beyitli kasidesi (233b-235a).

Servet Osman Efendi'nin Ali Paşa'nın 1168/1755 yılında 3. defa sadrazam oluşu ile ilgili 26 beyitli kasidesi (235b-237b).

Müderresin-i kirâmdan Hıfzî Efendi'nin Ali Paşa'nın 1168/1755 yılında 3. defa sadrazam oluşu ile ilgili 57 beyitli bahariye kasidesi (237b-241b).

Dâniş Efendi'nin Ali Paşa'nın 1168/1755 yılında 3. defa sadrazam oluşu ile ilgili 26 beyitli kasidesi (241b-243a).

Kutbî Efendi'nin Ali Paşa'nın 1168/1755 yılında 3. defa sadrazam oluşu ile ilgili 8 beyitli Arapça kasidesi, 8 beyitli Türkçe kıt'ası (243a-244b).

Tabî Efendi'nin Ali Paşa'nın 1168/1755 yılında 3. defa sadrazam oluşu ile ilgili 25 beyitli kıt'ası (244b-246a).

Re'fet Efendi'nin Ali Paşa'nın 1168/1755 yılında 3. defa sadrazam oluşu ile ilgili 11 beyitli kıt'ası 246a-247a).

Fethî Efendi'nin Ali Paşa'nın 1168/1755 yılında 3. defa sadrazam oluşu ile ilgili 40 beyitli kıt'ası (247a-250a).

Fethî Efendi'nin Ali Paşa'nın 1168/1755 yılında 3. defa sadrazam oluşu ile ilgili 31 beyitli kıt'ası, (249b-252a).

Seyyid Tefvîk Efendi'nin Ali Paşa'nın 1168/1755 yılında 3. defa sadrazam oluşu ile ilgili 13 beyitli tarih kasidesi (252a-252b).

Ali Paşa'nın sadarettten azli (255a).

Ali Paşa'nın Kızkulesi'nde idam edilme durumu (255a-256b).

Ali Paşa'nın Kıbrıs Magosa'da görevlendirilmesi (256b-259a).

Bu eserin yazarı Ziyâ'î'nin Sultan Osman'dan babası Ali Paşa'nın kurtarılması talebi (259a-261b).

Ali Paşa'nın Kahire'de görevlendirilmesi (261b-271b).

Medine-i münevvere'de Ravza-i Şerif perdesinin yenilenmesi (271b-272b).

Ali Paşa'nın Kahire'den azledilmesi (272b-273a).

Ali Paşa'nın hacca gitmesi (273a-280b)

Ali Paşa'nın Anadolu'ya gitmesi (280b-281a).

Ali Paşa'nın İzmir'e vasıl olması (281a-283a).

Ali Paşa'nın Kütahya'ya varması (283a-285a).

Âli mahlasını kullanan Ali Paşa'nın kendi şiirleri (285b-288b).

Ali Paşa'nın vefatı, 9 Zî'l-hicce 1071 / 14 Ağustos 1758 (288a-289b).

Ali Paşa'nın na'sının Kütahya'dan İstanbul'a nakli (289b-290b).

Abdî Efendi'nin Ali Paşa'nın vefatı sebebiyle yazdığı 1171/1758 tarihli mersiye kasidesi (291a-292b).

Na'im Efendi'nin Ali Paşa'nın vefatı sebebiyle yazdığı 1171/1758 tarihli mersiye kasidesi (292b-294a).

Hayrî Bey'in Ali Paşa'nın vefatı sebebiyle yazdığı 1171/1758 tarihli mersiye kasidesi (294b-298b).

Mehmed Ragıb Paşa'nın 1173 senesinde Câmî'ü'n-nûr'a gelip kadir gecesini namazı kılması ve kıt'a nazım şeklinde şiiri (299b-300a).

Hâtîme (300b).

Ziyâî'nin 1174/1760 tarihli eserini tamamlaması hakkında 2 beyitli manzumesi (301a).

Ziyâî'nin Metâliü'l-âliye'de Babasını Tanımlaması Ali Paşa'nın Şiirleri ve Vefatı

“vezîr-i Risto-tedbir hazretleri ahlâk-ı hamîde ve evşâf-ı cemîle ile ma'lûm u meşhûr olup feţânetde Bû 'Ali Sînâ 'aql u kıyâsetde Felâţun-âsâ olmağla nağdine-i 'ömr ü sa'âdetini (12) meħâsin-i a'mâle şarf ve gencîne-i fikr ü zekâvetini eħâsin ü (13) a'mâle ħarc ve 'atf buyurup kerem ü semâhatda cevher-i yektâ(14) ve rezm-i şece'âde bî-hemtâ olup tenhâ-rev-i şahrâ-yı cesâmet ve (15) şehsüvâr-ı 'arşa-i celâdet olduklarından mâ'adâ kehfü'l-emân

(1)zü'efâ-yı meded-cüyân ve melâz-i fuķarâ-yı dervîşân olup(2) eşâğir ü ekâbir katında mergüb-ı edânî vü 'e'âlî yanında (3) maħbûbu'l-ķulûb oldığı k'eş-şemsi fî râbi'ati's-semâ(4) zâhir ü hüveydâdur ve sefer u ħazerde hefte iki gün (5) şâ'im ve her seher-gâh müteveccih-i dergâh olup te'abbüd ü (6) teheccüdile gicelerde ķâ'im olduklarından ġayrı sünen (7) ü ferâ'izi ķaţ'â terk itmemele şâhib-tertib ve (8) meşâyiħ-i i'zâm gibi ħisâl-i ħamîdelerin tezyîn u tezhîb (9) buyurup ma'ârif-i külliye vü cüz'iyede daħi eli olmağla (10) şülüş ve celîde ħüsn-i ħatları mertebe-i kemâlde muncelî(11) olup leţâyif-i mezâmîne mâ'il vezâyî'-i şî'r ü (12) inşaya vâşıl olmağla nice na't-ı şerîf-i bî-bedel (13) ve nice kıţ'a vü ġazel söylemişlerdür ki bir miķdârı bu maħalde (14) taħrîr u imlâ olundı ez-cümle bu na't-ı pür-güher ve nükte-perver (15) eşer-i ħâme-i leţâfet-ğüsterlerindendir” (Sarkı, 2020:95).

Aristo tedbirlî vezir, ahlakı ve güzel vasıfları ile malum ve meşhur olup anlama kabiliyeti bakımından Ebu Ali Sînâ, akıl ve zekâ bakımından Eflatun'a benzer. Ömrünü, fikir ve zekâsını güzel amellere sarf etmiş cömertlik bakımından kıymetli bir mücevher gibi eşsiz, savaş ve mücadele hususunda ender biri olup savaş meydanlarında tek başına mücadele etme kabiliyetine sahip bir kahramandır.

O medet bekleyen masum, mazlum insanların, fakir dervişlerin sığınağı olup büyük ve küçükler tarafından sevilir. En alttan en üst makamlara kadar herkesin kalplerinde yer etmiş olduğu dördüncü kat gökteki güneş kadar âşikârdır. Savaş ve barış zamanlarında haftada iki gün oruç tutar ve her seher vakti dergâha yönelip ibadet eder, geceleri teheccüt için ayakta kalır, sünnet ve farzları asla terk etmez. Büyük şeyhler gibi övgüye lâyık hasletlerini daha da güzelleştirip küllî ve cüz'î ilimlerde marifet sahibi, sülüş ve celîde ħüsn-i hatları kemâl mertebede, mazmunların inceliklerine meyilli, şîr ve inşaya kabiliyetli olup eşsiz na't-ı şerîf, nice kıţ'a ve ġazel söylemişler ancak buraya bir miktar alınmıştır. Bu mücevher değerindeki nükteli na'tı letafetli kaleminin eseridir ” demektedir.

Ziyâî'nin belirttiğine göre Hekimoğlu Ali Paşa'nın çok sayıda na't türünde şiirleri, kıt'a ve gazelleri bulunmaktadır. Ziyâî şiirlerin hepsini eserine alamayacağı için bir miktarına yer verdiğini belirtmiş ve eserinde Ali Paşa'nın şiirlerinden aşağıdaki örneklere yer vermiştir:

[Murabba/Na't]

Müstef' ilün Müstef' ilün

Dil-dāde-i zülfün şehā
Maḥlūka baḥş itmiş Ḥüdā
Her tārına biñ cān fedā
Ey faḥr-ı 'ālem Muştafā

Rūşen-çerāğ-ı cism ü cān
Üftādedür ins ile cān
Bende saña şāh u cihān
Ey faḥr-ı 'ālem Muştafā

Her bir kelāmındur baña
Āli ricā eyler saña
Sensin şefi' rüz-ı cezā
Ey faḥr-ı 'ālem Muştafa

Bu na' t-ı terci' bend-i dil-pesend daḥi nām-ı 'ālilerine mensūbdur

[Murabba/Na't]

Mefā' ilün Mefā' ilün Fe' ülün

Gönül yād eyle raḥmān-ı Ḥüdā'yı
Şefi' itdi Muḥammed Muştafā'yı
Teşekkür ḥamd idüp eyle şenāyı
Şefi' itdi Muḥammed Muştafā'yı

İki 'ālemde raḥmet Muştafā'dur
Keder gitdi gönüller pür-şafādur
Unutmaz ümmeti o pür-vefādur
Şefi' itdi Muḥammed Muştafā'yı

Ne var Āli saña böyle kerem var
Derünunda ola bir dürr-i şehvār
Dün ü gün zikr idüp Allāha yalvar
Şefi' itdi Muḥammed Muştafā'yı

Bu daḥi nuḥk-ı tasavvuf-günelerindendür

[Murabba-ı Müzdevic]

Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün

Diyârından cüdâ ' aşık hemîşe derd-i yâr ancak
 Diyârından muqaddemdür şemîm-i derd-i yâr ancak
 Çekilmez bârı dünyanuñ çekenler hep seniñçündür
 Kıyas olmaz bu bir yâre çekilendür diyâr ancak

Bu ' âlemde vefâ yokdur ne deñlü i' timâd itseñ
 Seferler eyleseñ Hind'e ticâretler murâd itseñ
 Cihâmiñ cümleten mâlı seniñ olsa mezâd itseñ
 Cihân içre beķâ için gerekdür saña kâr ancak

Gerek zâhir gerek bâtın bu ' âlemde murâd eyler
 Seniñ va' diñ bilen kullar dilin her demde şâd eyler
 Dü-destin kıaldırıp nefis ü hevâdan saña dâd eyler
 İlahi dergehiñden ğayrı bir melce' mi var ancak

Seniñ vaşlıñ ne rütbe şâd u hurrem itse ' uşşâkı
 Firâkıñ fikriniñ havfıyla âh u zâr-ı müştâkı
 Kebûd eyler duğânından her âh itdikçe âfâkı
 Firâk-ı yâr vehmiyle geçen gün âh u zâr ancak

Cemâliñ şevķine bülbül-şıfat dil nâleler eyler
 Her âh itdikçe mâh-ı hüsne şankim hâleler eyler
 Benim meftûn-ı hüsni oldığım nev-kâleler eyler
 Seniñ imdâdıña Âli irişür böyle yâr ancak

Bu kıt' a dağı eşer-i yera' alarıdır

[Nazm]**Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fa' ilün**

Şayd iden yekdânedür bunca hezârân bülbüli
 Dâne birdür dam hezârân ağ-ı çeşmi bülbüli
 Zülf ü hâliñ vaşf iden ' aşıkların taşdıķ idüp
 Şaydına şayyâdına hayrân olanlardur veli

Bu ğazel-i güzide dağı eşer-i hâmeleridür

[Ēazel]**Fe' ilâtün/ Fâ' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün/ Fa' ilün**

Bize luţf etdi Hüdâ şöyle ki gelmez kâle
 Şükrü mümkün mü ola böyle kerem her hâle

Ol kadar verdi ğinā baña cenāb-ı Mevlā
İ'tibār eylemezim cevhere cem'-i mālā

Südü yok hırş u ʔama' eylemeniñ dünyāda
Vermeyince saña Bārī niye itmek nāle

Bi-vefā dünyeye hergiz şaķın itme rağbet
Bildi ' irfānı olan anı hemīn mühtāle

İştıyākım o kadardur ki cemāl-i bedre
Gāh olur şafvet-i dilden görünür bī-hāle

Bire rabṭ eyle süveydā-yı derūnuñ zinhār
Murĝ-ı dil zābṭ ola tā ķonmaya daldan dala

Uyma vesvāse yeter hāşırayı def' eyle
Saña reng eylesesin uğrama ' Ālī āle

Bu luĝaz-ı ser-beste daĥı pīç-ender-pīç eşer-i hāme-i müşkīn-(8) niķāb u mürmüzlerindedür

[Nazm/Lügaz]

Fā' ilātün Fā' ilātün Fa' ilün

Bil ne maḥlūķdur murabba' pāyı var
Ne maķāmı ve ne ḥod bir dārı var

Ne muķīmdür ne müsāfir dāyima
Māşıyān beytütet ider dārı var

Yüzine im' ānile itseñ nazār
Başımı örter hemān-dem ' ārı var

Yalnız olmaz cihān içre hemīn
Kendüye uygun güzel dildārı var

Ṭehrine taḥmil idüp kārḥānesin
Nāzır olanlar şanurlar kārı var

Pür-şan' atile meşĝül olmamış
Püşt-sengi yüklenüpdür bārı var

Bu cihānıñ bārını yükli gören
Ṭanniderler bī-nihāye kārı var

Çok fikir lāzım degüldür bil bunı
Evde olmaz baĝ u bustānları var

Saňa didim ben naķır u ķıtmıranı
Bilmezisen gel berü yalvârı var

Bu kıt‘ a-yı lañife dağı eſer-i hāme-i nazıfelerindendir ki zıkr (13) u imlā olındı

[Nazm]

Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün Fe‘ ülün

Degüldür her kiſi her iſ maħalli
Veyāħud bir maħal her iſ maħalli

Sa‘ ādet ſāħibi bilmek gerekdür
İſ ehli kimdür ehli hem maħalli

Degüldür devlete lāyık ol ādem
Ki fark itmez maħalli nā-maħalli
ſanāyi‘ -i ſi‘ re rā‘ i olarak inſād buyurduķları rübā‘ idür

[Nazm]

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fa‘ ilün

Bir dem-i pür-süz itdim güş bilmem niydigin
Olmıſam bir nüşdan sarhoſ bilmem meydigin

Nār-ı ‘ aſk-ı derdime āħir devādur didiler

Ben viſāl-i yāri gördüm hoſ bilmem giydigin (Ziyā‘ı, 284b-288a/Sarkı, 2020: 95-99)

Bu kısımda Āli mahlasını kullanan, Ali Paſa‘ya ait sekiz ſiir bulunmaktadır. Bu ſiirlerden ilk ikisi mütekerrir murabba ſeklinde üçer bendli na‘t, üçüncüsü 5 bendli müzdevic murabba ſeklinde münacāt, dördüncüsü 2 beyitli nazm ſeklinde sevgilinin güzelliği, beſincisi 7 beyitli gazel ſeklinde dünyanın vefasızlığı, gelip geçici dünyaya bağlanmayıp baki olan Allah‘a yönelmek gerektiği gibi hususlarda, altıncısı 9 beyitli lügaz türünde nazm, yedincisi üç beyitli iſi ehline teslim etmek gerektiği hususunda nazm, sekizincisi aſk ve muhabbet hakkında 2 beyitli nazm bulunmaktadır. Bazı ſiirlerin nazım ſekilleri hakkında terci-i bend, rubāi, kıt‘a gibi tespitte bulunulmuſ olup günümüzdeki bilgilere göre bu ſiirler eserde belirtilen nazım ſekillerinde yazılmamıſtır. Yazma eserdeki Ali Paſa‘ya ait ſiirler toplam 11 bend, 23 beyitten oluſmaktadır. Konular genel itibarıyla münacāt, na‘t, dünyanın faniliği, tasavvuf, muhabbet hakkındadır. Bu ſiirlere ve Ali Paſa‘nın ſairliđi üzerinde yayınlanmış olan kaynaklarda bilgiye rastlanmamıſ olup bu bakımdan Metāliü‘l-āliye‘deki bu bilgiler de ayrıca kıymetlidir. Vezinlere baktığımızda ſiirlerin aſađıdaki aruz kalıplarıyla yazıldığını tespit ettik:

Müfteilün Müfteilün 1 adet

Mefâilün Mefâilün Feülün 2 adet

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün 1 adet

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün 2 adet

Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün 1 adet

Fâilâtün Fâilâtün Fâilün 1 adet

Kullanılan vezinleri incelediğimizde Müfteilün Müfteilün haricindeki kalıpların Türk edebiyatında sıklıkla kullanılan kalıplar olduğu görülmektedir.

Ali Paşa'nın şiirlerindeki kafiyeler genellikle redifli olup revî harfi ve uzun ünlüden oluşan mürdef kafiye türünün daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Ali Paşa'nın şiirlerinde kullandığı kafiye lügaz türündeki şiiri örnek alarak inceleyecek olursak şiirin kafiyesi aşağıdaki şekildedir: -pâyı var, -dârı var, -dârı var, -Ôârı var, -dildârı var, -kârı var, -bârı var, -kârı var, bustânları var, yalvârı var

Bu şiirde 1. beyitteki pâyı var (ayağı var) ve dârı var (evi var) kelimelerinin kafiye yapılması, 1. ve 2. beyitteki evi var anlamındaki 'dârı var' aynı yazılış ve aynı manadaki bu kelimenin, 5. ve 7. beyitlerdeki işi var anlamındaki yazılışı ve anlamı aynı, kârı var kelimelerinin kısa aralıklarla aynı şiirde kafiye yapılması divan şiirindeki kafiye kurallarına uymamaktadır.

SONUÇ

Dönemin tarihî, edebî durumunu, şiirlerini, Hekimoğlu Ali Paşa'nın hayatını, şairleri nasıl himaye ettiğini gösteren 18. yüzyıl için önemli bir kaynak olan bu kıymetli eser hakkında tarafımızca 2019 yılında iki adet, 2020 yılında bir adet olmak üzere toplam üç adet yüksek lisans tezi çalıştırılmıştır. Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye'de Ali Paşa'nın biyografisi, o dönemin tarihî, sosyal hayatı yanında zamanın devlet adamları, askerleri hakkında bilgiler ve bu şahsiyetlerin adları ile yine o dönemdeki stratejik öneme sahip pek çok coğrafi yer adları bulunmaktadır. Ali Paşa'nın şairliği ile şiirleri hakkında daha önceki yayınlarda, şair tezkirelerinde pek bilgiye rastlanmamış olup bu makalede bunca kıymetli bilgi ihtiva eden eserin genel hususiyetleri ile Ali Paşa'nın şiirleri ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Eseri yayınlama çalışmalarımız hâlâ devam etmektedir. Bu çalışmamızı tamamlayarak alana katkı sağlamayı ümit etmekteyiz.

Ziyâî İsmail Bey, babası Hekimoğlu Ali Paşa'ya hayatı boyunca veya vefatından sonra çok fazla şiir yazıldığını bunların hepsini okuyucuda bıkkınlık yaratmasın diye eserine dahil etmediğini ifade etmiştir. Ayrıca Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye'de Ziyâî'nin eserinde yeri geldikçe atasözü mahiyetinde, duruma uygun, yazarını belirterek veya belirtmeden tek beyitli şiirlere yer verdiği görülmektedir. O dönemde nazmın nesre göre daha ön planda olması veya duruma uygun atasözü mahiyetinde beyitlerin kullanılmasının nesir yoluyla anlatımı daha estetik ve etkili kıldığı düşüncesi ile mensur eserlerde hayat dersi veren beyitlere yer verilebilmektedir. Ziyâî babası için yazılan şiirlerin hepsini eserine almadığı halde eserde Hekimoğlu Ali Paşa ile ilgili fazla sayıda şiir bulunmaktadır. Eser bu yönleriyle tarihî kıymeti yanında edebî kıymete de sahiptir ve dönemin devlet adamlarının, bilhassa Hekimoğlu Ali Paşa'nın şiire ve sanatçıya ne kadar ehemmiyet verdiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aktepe, Münir. (1988). "Hekimoğlu Ali Paşa". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 17: 166-168. İstanbul: TDV Yayınları.
- Gedikoğlu Buldan, Hümeyra. (2019). Ziyâî İsmail bin Ali- Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye [120b-210a] Giriş-Metin-Dizin. BAİBÜ SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gür, Nagihan. (2018). "Osmanlı Devrinde Yetişmiş Kudretli Bir Sanat Hâmisi Hekimoğlu Ali Paşa ve Şairleri" *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, sayı 85. Mayıs-Haziran. 145-158. sayfa.
- Kaya Yiğit, Bilge. (2022). "Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye" maddesi TEES. Erişim Tarihi. 30.11.2022.
- Kesik, Beyhan. (2020). "Ziyâî Hekimoğlu Ali Paşazade İsmail Ziyâeddin Bey". TEİS. Erişim Tarihi: 10.12.2022.
- Özgök, Neslihan. (2019). Ziyâî İsmail bin Ali- Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye [1b-120a], Giriş-Metin-Dizin, BAİBÜ SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sarkı, Muhittin (2020). Ziyâî İsmail bin Ali- Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye [210b-301a],Giriş-Metin-İnceleme. BAİBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tarih Çevirme Kılavuzu <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>
Erişim Tarihi: 30.11.2022.

Tosun, Sabri. (1961). Hekimoğlu Ali Paşa'nın Hayatı Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-Gâliye'ye Göre. İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü. Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi.

Ziyâî. (1174/1760). Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye. İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi T 1207. 210 varak.

Ziyâî. (-). Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye. İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi T 2349. 135 varak.

Ziyâî. (1174/1760). Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye. İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi T 2486. 301 varak.

Ziyâî. (1174/1760). Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye. (İbnülemin Kütüphanesi'nden İstanbul Ünivesitesi koleksiyonuna katılan) İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi T 3442. 341 varak.

Ziyâî. (1176/1763). Metâliü'l-âliye fi Gurreti'l-gâliye. Avusturya Viyana Devlet Kütüphanesi Z141396302 Hist Osm 99. 332 varak.